

*beleborzongsz, hogy rádüzennek
szemétdombok, kanálisok.*

*A sarki rendőr is szemet húny,
poros csákótól kardig ő,
vén csavargó sercint a földre:
bitang idő, bitang idő!*

A KISPOLGÁRSÁG ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

Irta: BÁLINT ISTVÁN

A kispolgárság problémája a tőkés termeléssel együtt jelentkezett. A középkorban a városi lakosság többségét a kispolgárság tette, amelyhez néhol a szabad parasztság; elég jelentős rétegei járultak. A kispolgár kisüzemi termelése volt a termelés uralkodó formája. A városi kézművesműhelyek tizezrei és a falusi szabad- vagy jobbágyparaszt gazdaságok milliói alkották a termelés alapját. Ebből a kispolgárságból és termelőmódjából — mely minden szétforgácsoltsága ellenére is lényegében árutermelő volt — sarjadt ki a modern polgárság, hogy rövidesen gyökerestől átalakítsa a termelést. A céhekbe tömörült kézművesek és vásárosok, a jobbágytelkeken vagy kis szabadbirtokon robotoló paraszt helyét a modern tőkés termelés, a nagyipar, nagykereskedelem és nagybirtok foglalta el. Ez a változás nem mehetett végbe a középkori kispolgárságnak a termelésből való kiszorítása nélkül. A mindinkább gépi erővel dolgozó tőkés üzem versenyével szemben a kézműipar tehetetlenül állt. A tőkés termelésben az áru előállításához szükséges átlagos társadalmi munkaidő a gépek alkalmazásával rohamosan csökkent — de csak a gépüzemekben! Amit a kézműves talán csak napok munkájával bírt elkészíteni, azzal a gyár órák alatt elkészült. Az árakat így a gyárak diktálták s olcsóságuk meghúzta a halálharangot a kézművesség és a középkori termelés és elosztás többi szervei fölött. Az angol ipari forradalom idején pusztulásra kárhozott kézművesség dühe a géprombolók mozgalmában érte el csúcspontját. Hasonlóképp a német gazdaság tőkésedése is társadalmi megrendüléseket okozott. (Gerhart *Hauptmann* „Takácsok“ című drámájában az átalakulás kora megrázó irodalmi erővel elevenedik meg.) Az angol ipari forradalom átvonulása a tőkésedő kontinensre a középkori kispolgárság pusztulásának vonulata.

Am a középkori kispolgárság pusztulása nem szüntette meg egyszerűsmindenkorra a kispolgárságot.

„... Azokban az országokban, ahol a modern civilizáció kifejlődött, új kispolgárság támadt, amely a munkásság és a polgárság közt lebeg és a polgári társadalom kiegészítő részeként mindenkoron újból képződik, amelynek tagjai azonban a verseny révén állandóan a proletárságba sodortatnak le, sőt a nagyipar fejlődésével olyan időnek közeledtét látják, amikor a modern társadalomban, mint önálló részek teljesen elenyésznek és a kereskedelemben, a kézművességben, a földművelésben munkafelügyelőkkel és béresekkel helyettesítettnek.“ A Kiáltvány szerzőinek e még 1847-ből kelt jellemzése napjaink kispolgárságára is találó.

*

A kispolgár gazdasági helyzete, eszmevilági és politikai magatartása

szempontjából a társadalom két alapvetően ellentétes rétege közt lebeg. Saját műhelyével vagy üzletével önálló termelő, egy-két munkásával szemben azonban a tőkéséhez hasonló a helyzete. Tőkéje ugyanakkor kisebb az adott társadalmi folkon szükséges tőkeminimumnál s így magának is fizikai munkát kell végeznie. A bankkal, kartellekkel, nagyüzemű versenytársaival s a hozzá mostoha közigazgatással szemben irigységgel egyes ellenségeskedése magától értetődő. Felsőbával polgár, másik főállással munkás — ugyanugy mint városi hivatalnok és kereskedelmi alkalmazott, vagy falusi kisbirtokos társa. Helyzetének e kettős jellege határozza meg egyéni- és tömeglélektanát, közéleti ingadozásait.

Napjaink kispolgársága tartalmazza a feudális kispolgárság máig eltengődő roncsait, de főtömegeit felülről és alulról meg-megújuló injekciókkal kapja. Válságban a lecsúszott polgárok és kisnemesek, felindülés idején a felkapaszzkodó munkások és parasztok duzzasztják fel sorait, hogy azután a legközelebbi válság újra tömegestől megritkítsa azt. (Erdélyben, Ausztriában, a weimari Németországban az összeomlás után kenyérbelenné vált katonatisztek és állami alkalmazottak jórészeinek kispolgársorba-zuhanása igen jellemző példa erre.)

*

Franciaország legendás híru kispolgárságát a XVIII. század nagy polgári forradalma hozta létre, főleg az elkizött arisztokrácia birtokainak a felszabadult jobbágyság közt történt elosztásával. Szerencsés történelmi körülmények révén az új francia kispolgárság meggazdagodott. Ismert típusa a kamatokból élő *rentier*. Erős anyagi alapjain egyelőre még mindig ellentáll a francia pénztőke meg-megújuló rohamainak.

Romániában, Jugoszláviában és Csehországban a világháborút követő földosztás teremtett széles falusi kispolgárságot. Fokozottabb mértékben keletkezett ezt megelőzően 1917-ben új falusi kispolgárság Oroszországban, ennek fejlődése azonban időközben új irányt vett.

Eltekintve a földosztás rendkívüli esetétől, a városi és falusi kispolgárság létfeltételeit a tőkés termelés anarchiája teremti meg. A tőkés termelés közvetlenül a válság kitörése előtt tulszárnyalja, a válság enyhülésekor pedig elmarad a fogyasztás szükségletei mögött. Az így keletkező gazdasági környezet televény talaj a kispolgárság számára. Még jelentősebbek azonban azok a szakmák, amelyeket még nem ért el a tőkésedés, vagy pedig még nem, vagy már nem elég jövedelmezők a nagytőke számára, avagy termelés technikájuk kézművesjellegű. A legismertebb városi kispolgárszakmák a kiskereskedelem és az u. n. kisiparos mesterségek (szabóság, asztaloság, kovácsság, csizmadiaság, stb.) továbbá a népművészeti jellegű iparok (pl. a székely cserepesesség). A kiskereskedő a nagyáruházak elszaporodtával, a kisiparos a gépiüzemek térhódításával, a kispolgár a földművelés gépiesítése révén mindinkább szakmája perifériájára szorul. A mesterember ma már csak toldozgat-foldozgat. Még a népművészeti iparok is rohamosan tőkésednek. A korondi székely cserepárkészítés pld. hovatovább egy-két nagyraduzsadt műhely iparává alakul s a régi kis cserepes munkásnak állhat be előbbi társához vagy más mesterség után nézhet. Közben minduntalan új szakmák keletkeznek, amelyekben a kispolgár ideiglenesen megkapaszzkodik. Romániában a vulkanizáló műhelyek elterjedése új iparágat, a gummicipő és gumibocskor-készítést szülte. De rövid virágzás után e szakma kisiparosai is nagyüzemi versenytársakra találtak s ha egyik másik még tengődik közülük, úgy azt a munkaidő mértéktelen meghosszabbítása árán érik el.

Jóllehet a jelenlegi fejlődés kedvezőtlen a kispolgárság számára, politikai jelentősége az összes tőkés államokban hatalmas. Az elmaradottabb országokban a lakosságnak jelentős többségét teszi, Jugoszláviában, Bulgáriában, Indiában, Kinában, a parasztságot is beleértve, több, mint 80, Romániában közel 80, Lengyelországban, Olaszországban közel 70 százalékot. Másutt, mint pl. Franciaországban vagy az Egyesült Államokban az összlakosságnak kb. felét, Belgiumban és Németországban ennél jóval kevesebbet. Jellemének kettőssége, tőkés és egyben dolgozó volta meghatározott történelmi viszonyok közt a társadalom egyik vagy másik végletes rétegével való szövetségre predesztinálja, bár a fejelett állandóan kísértő pusztulás ujabban mindinkább a finánctóke elleni állásfoglalásra készíti. Viszont ne feledjük, hogy „pozitív tartalma szerint ez a magatartás a termelés és közlekedés régi viszonyait akarja helyreállítani és vele egyetemben a régi tulajdonviszonyokat és a régi társadalmat...” Vagyis amikor a kispolgárság a finánctóke ellen protestál, akkor inkább a multat, mint a jövőt óhajtja: tőkés viszonyokat, annak természetes következményei nélkül. E jellemvonása szolgáltatja ki a német kispolgárságot — egyéb körülmények mellett — a nemzeti-szocialista befolyásolásnak. A válság legsúlyosabb pillanatában azonban gyakran elég éles felismeréssel az ellentétes végletbe csap. (1935-36-ban Franciaországban és Spanyolországban).

Belpolitikai fontossága ellenére a kispolgárság pusztulását semmi sem képes feltartóztatni. A finánctóke korszakában beigazolódnak a Tőke szerzőjének idézett szavai. A háború után — eltekintve a földosztástól — a kispolgárság ujrakeletkezését ellentétes körülmények rohamosan szűkülő körre csökkentik. A finánctóke tudatos hadjáratot folytat ellene, amely hol pénzügyi mesterkedések (infláció, mammutvállalatok fizetésképtelensége, tőzsdemanóverek), hol közigazgatási ténykedések (kiszüzetek számára elviselhetetlen szociálpolitikai intézkedések, adóterhek), hol meg nyersanyagbeszerzési nehézségek formájában jelentkeznek.

Az utóbbi évek folyamán, a gazdasági válságok és a német és olasz parancsuralom megszilárdulása óta a kispolgárság helyzete ugrásszerűen romlik. Különösen Németországban erős a megsemmisítését célzó törekvés. Itt a veszített háború utáni gazdasági nehézségek, a jövátétel hatalmas terhei, az infláció, majd az 1930-33-as gazdasági válság, a sorozatos bankbukások, majd a mezőgazdasági krízis a városi és falusi kispolgárság sorait egyre ritkítja. Holott a német nemzeti szocializmus a kispolgárság elégedetlenségét használta ki tömegbázisa megteremtésére. Híveinek tulnyomó részét innen szerezte. Jelszavai a kispolgár szájaize szerint hangzottak! A kamatrabszolgaság, valamint az élődsdi kapitalizmus megszüntetése, a trösztök, kartellek, nagyáruházak, nagybirtokok felosztása, mind a kispolgárság támogatását hirdették. A hatalomrajutás óta azonban magatartása homlokegyenest ellenkező. Támogatja a pénztőkének a kispolgárság megsemmisítésére irányuló akcióját. A német pénztőke számára ugyanis a kispolgárság kisajátítása kettős haszonnal jár: Megkaparinthatja vagyonát, azonkívül bér munkássá változtathatja. Az ismert „négyéves terv“ is ennek a szándéknak kedvez, mert a kispolgár vagyonát fegyverkezésre használhatja, másfelől a tömegek életszínvonalának leszállítása és a nagyüzemek nyersanyagellátása mind az ellenfélnek kedvez. Nemkevésbé fontos ez az egyre fokozódó szakmunkás-hiány enyhítése miatt is. „Mintegy 100 ezer kézművesműhely tűnt el a gazdasági életből az utóbbi évek során“, — írja a Prágában megjelenő *Ost-Europäische Volkswirt* — „részben olyan politika következményeként, amely tudatosan az önálló kézművesüzem megszüntetésére törekedett, a gyárak szak-

munkásokkal való ellátása céljából. A nyersanyag-kontingentálás kifejezetten a kisiparosság kívánt irányba való terelésének egyik eszköze. A munkaerő hasonló irányítását kísérik meg: most a kiskereskedelemben is. A hatóságoknak az a nézetük, hogy a kiskereskedelem még mindig tulsufolt s legalább 250 ezer ember vonható ki a kiskereskedelemből és irányítható a hasznos gyárimunkák felé... Ez minden további nélkül elérhető pl. az u. n. árjásítás segítségével. Kétségtelenül: az árjásítás az utóbbi időben erősen lefékeződött, de nem azért, hogy lehetővé tegyék a zsidóknak üzleteik folytatását, hanem, hogy árjásításuk helyett likvidálásukat kényszerítsék ki. A ruházati iparhoz tartozó gazdasági szakmák terén az 1100 zsidó cégből 900 likvidált és csak 200 került árja kezekbe. Ily módon szemelláthatólag jelentékeny munkaerő szabadul fel és irányul a sürgős gyári munkák felé“.

A német kispolgárság másik fontos alkateleme, a kispazda, szintén súlyosan küzdöklik. A nemzeti-szocialista rendszer első ténykedései közé iktatta az *Erbhofgesetz*-et, amivel — erkölcsi következményeitől eltekintve, — a kisbirtok összpontosulását célozta. Sokkal nagyobb csapás a német parasztságra a termék beszolgáltatási kényszer és a kényszerár. Ezért maradnak el a mezőgazdasági termékek árai az új rendszerben az iparcikkek árai mögött. Egy idevonatkozó statisztikához Varga Jenő a következő megjegyzéseket fűzi: „Bár a munka produktivitása — tehát az áruegység előállítási költsége is — az iparban kétségkívül sokkal erősebben emelkedett, mint a mezőgazdaságban, a gazda ma egy ötödével több terméket ad ugyanazért az ipari termékért, mint a háború előtt.“ Számítalan, itt nem részletezhető ok miatt nemcsak a német mezei munkásság, de a kispazdák körében is fokozódik az u. n. *Landflucht* (városba öntözés) jelensége. Ilyenformán a német középosztály egy széles rétege kihálóban... A német társadalom gyors tempóban alakul át két szembenálló osztály társadalmává. Ebben lehetséges — a háborútól való félelmen kívül — a németországi vallásos mozgalmak egyik mély indoka.

Középeurópa többi államaiban a kispolgárság helyzete távolról sem ilyen, bár a felőrlődés jelei itt is mutatkoznak. Ezekben az országokban a máig fennmaradt középkori kézművesség és az ujonnan keletkezett kispolgárság pusztulása egymás mellett tapasztalható. Egyfelől a máig elterjedő népművészeti ipar teljes bomlása, másfelől az ipari és mezőgazdasági válság pusztításai láthatók. Az utóbbi időben sok helyen termelő-és eladósövetkezetekkel próbálták ujrafelvirágoztatni a népművészeti jellegű kézművességet. Ilyen kísérletek Erdélyben is történtek. A kísérletek azonban nem váltak be. A népművészeti termékek piacának megszervezése csak gyorsította tőkésedésüket. Néhány ügyesebb mester tőkéséssé erősödött, a többi helyzete viszont reménytelen. Különösen gyors a földosztással keletkezett kispazdatömegek elszegényedése. Itt a főok, a szinte állandó mezőgazdasági válságon kívül, a kispazda termelőeszközeinek kezdetlegessége, szemben a nagybirtokos modern géptermelésével. De szerepet játszik a föld öröklés útján való elaprózódása, az iparcikkek aránytalan drágasága, a hitel drágasága vagy hiánya. A kisbirtok alacsony hozama a román kormányt sorozatos intézkedések megtételére készteti, melyek a birtokkoncentráció siettetésében csúcsosodnak ki.

Néhány éve különben Romániában is megkezdődött a kispolgári rétegek törvényekkel, gazdasági és közigazgatási rendeletekkel való szabályozása. Az új iparendéylek illetékeit felemelték, megszerzésük formáit megnehezítették. Mind több kézműiparág gyakorlását kötik előzetes és szigorú képesítési vizsgákhoz. Az inasok számát is gazdasági és etnikai kritériumoknak rendelték alá. E rendeletek lassan a kereskede-

lemre is kiterjednek. Állandó szempont a román nemzeti munka védelme és a városok etnikai jellegének fokozása. A kispolgárság utánpótlása így lényegesen csökken. A már meglévő cégek szinte monopóliumok irányába tartó privilégiumot élveznek s tőkésedésük, valamint modern üzemekké történő átalakulásuk, különösen Erdélyben és a Bánságban gyorsul. Paradox helyzet keletkezik így, mert midőn a már meglévő cégek privilégiumhoz jutnak a saját maguk kispolgári mivoltát szüntetik meg minden olyan törekvés ellenére, amely új céhrendszert iparkodik teremteni. Hasonló törekvések mindenütt észlelhetők Középeurópában. Hogy azután a kisiparoscéhek felállítása hova vezet, azt Németország példája mutatja. Érthető is. A tőkés társadalomban legfeljebb a trösztök és kartellek „céhrendszere“ lehetséges, nem pedig a kispolgári céhek. A priviligizáltak tőkésedése s a kispolgárság többségének satnyulása mindennél a gyáripár piacait növeli. A folyamat árnyoldala még a kontár-, illetve „fekete“ munka elszaporodása. A nagy közterhei miatt iparendelvényről lemondott kisiparos titokban tovább folytatja mesterességét s így alacsonyabb termelőköltségeivel komoly versenyt támaszt a törvényes keretek közt működőknek.

A romániai városi kispolgárság panaszai kb. a következő pontokban foglalhatók össze: a fizetett alkalmazottak jövedelme nem emelkedik a drágulással arányban; a kézművesség és kiskereskedelem közteherviselése aránytalanul magas; az iparosság és a kiskereskedők a közügyek intézésébe nem folyhatnak be társadalmi jelentőségük szerint; a trösztök és kartellek annyira megdrágítják a nyersanyagárakat, hogy a kisiparos és kiskereskedő nem találja meg szerény számításait sem; az új közegészségügyi intézkedések (fürdők, öltözők az alkalmazottaknak) rendkívüli terhet rónak rájuk; a hitel hiányzik.

Nagyjából hasonló a helyzet Magyarországon és Jugoszláviában, de hasonló Csehországban és Ausztriában is. Franciaországban a kispolgárság ismét a pénztőke támadásainak központjába került. A gazdasági és politikai válságok itt is erősen megviselték, bár pl. a francia kisgazda helyzete a Blum-kormány alatt — átmenetileg — megszilárdult. A müncheni egyezmény utáni francia belpolitikai fordulat központjában álló országot reformok súlyosan érintik a kispolgárság egészét, amit az adós országok fizetéseképtelensége, a bel- és külföldi követelések többszörös konvertálása s a frank állandó értékcsökkenési folyamata amúgy is folyton gyengít. A francia pénztőke német elvbarátainak példáját követi, egyelőre persze csupán pénztechnikai és tőzsdéi eszközökkel.

Az Egyesült Államok kispolgársága Rooseveltnél elnökből jelentékeny támogatóra talált ugyan, de küzdelme a pénztőkével így is állandó. Különösen a farmerek szenvednek sokat a meg-megújuló válság következtében. Pusztulásuk folyamata — amennyire a jelekből következtethetünk — korántsem lassabb európai sorstársaiénál. Kína, India, Indokína, Arábia és Palesztina középkori szerkezetű kispolgárságának az európai és amerikai nagyipar gyilkos versenye sodrában folyó felbomlásáról kénytelenek vagyunk az olvasót az utalásokhoz utalni. E gyarmati és félgymarmati országok régi társadalmának széthullása s klasszikus kézművességének a most lezajló ipari forradalom által történő kisajátítása a forradalmi megrázkódtatások állandó indító oka.

Bár az utolsó évtizedben a kispolgárság sorsa biztos léptekkel halad a Tőke szerzője által előrelátott vonalon, felszámolásának folyamata csupán a Szovjetunióban fejeződött be. Itt az átalakulás első éveit hatalmasan felduzzasztották a kispolgárságot. A falvakon százszázalékos földosztással milliányi kisgazdabirtok létesült. A városokban, ahol a bukott

termelési formát eleinte csak csekély mértékben pótolhatta, az új hatalom a *Nep* keretein belül a polgárság és kispolgárság bizonyos fokú újjáéledését tudatosan mozdította elő. Am a helyzet gyökerestől megváltozott 1928-ban, az első ötéves terv kezdő esztendejében. A magángazdálkodás felszámolása minden vonalon megindult s mert a hatalom nem akart ellenségesen szembeszállni a kispolgársággal, a felszámolás folyamatát is igyekezett fájdalommentessé tenni. A városi és falusi kisiparosságot termelő szövetkezetekbe tömörítette s modern technikai felszereléssel látta el, annyira, hogy e szövetkezetek rövidesen gyári jellegűvé, majd nagyüzemekké alakulhattak át. A falvakon a felszámolás folyamata — ha nem is mindig simán — szintén szövetkezeti formában, az u. n. kolchozok keretében történt. Ezek a kolchozok gépeket, vetőmagvakat és technikai tanácsadókat kaptak a kormánytól, továbbá jelentős adókedvezményt. Gondoskodás történt a népművészeti ipar tömörítéséről is. Rövidesen kitűnt, hogy az eleinte sok helyütt idegenkedve fogadott szövetkezetek modern termelőapparátusukkal lényegesen magasabb életszínvonalat biztosítanak tagjaiknak, mint a szétforgácsolt kisüzemek. Ma már a városi kispolgárság teljesen eltűnt Oroszországban s az egyedül gazdálkodó kisparasztság is elenyészően kis réteget képvisel.

KIDOBOTT HOMOKZSÁKOK

(1918)

Irta: SZENCZEI LÁSZLÓ

A gabonaosztás olyan szokatlan dolog volt, hogy a gazdatiszt se-hogy sem tudott vele megbékülni. Egyre tűnődött rajta s a végén már úgy fázott tőle, mint valami nagy veszedelemtől. Mégis csak elképzelhetetlen, hogy minden világos ok nélkül kiszórjanak három száz mázsa gabonát az uccára. Az anyagi veszteségbe még beletörődött volna, de nem az uradalom megaláztatásába, már pedig homályosan érezte, hogy a gabonaosztás az utolsó, semmi emberek diadalát jelenti az uradalom fölött. Hosszu évek során annyira azonosította magát az uradalommal, hogy az egész ügyet személyes megaláztatásnak tekintette. Ugy érezte magát, mint egy hadvezér, aki diadalmasan harcol az eiletség ellen, aztán egyszer csak azt a szégyenteljes parancsot kapja, hogy tegye le a fegyvert. Évtizedeken keresztül szívósan védelmezte az uradalom érdekeit a sok gané senki-semmi ellen, s most el kell ismernie vereségét s végre kell hajtania a legszégyenletesebb feltételeket. Szörnyen szégyelte magát s nem is tudta, lesz-e elég lelkiereje, hogy teljesítse a parancsot. A gond és a szégyen annyira emésztette, hogy ő, aki sohasem beszélt meg a feleségével a dolgait, sőt az hozta ki legjobban a sodrából, ha az asszony belekotnyeleskedett valamibe, most maga avatta be az asszonyt a dologba, hadd rágódjék ő is rajta, könnyebb elviselni a bajt, ha ketten vannak hozzá.

— Hallgasson ide Juci — szólította meg komoran az asszonyt, — s olyan marcona arcot vágott, mintha csirájában el akarna benne fojtani minden okoskodásra való hajlamot — nekem mondhat, amit akar, én ugyanis csak azt fogom csinálni, amit kell, de azt akarom, hogy maga is tudjon róla: a képviselő ur azt a parancsot adta, hogy osszak ki a falusiaknak háromszáz mázsa gabonát ingyért.

A gazdatisztné úgy bámult a férjére, mint valami kísértetre. Külön-